

УДК 330.322 : 628.1:330.387

К. І. Рижова, кандидат економічних наук

В. М. Мандзик, кандидат економічних наук

ДУ «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто проблемні питання управління та фінансового забезпечення використання земель водного фонду України в умовах децентралізації влади. Встановлено, що однією з перешкод на шляху до децентралізації в Україні є відсутність необхідного фінансування модернізації інфраструктури земель водного фонду. Доведено необхідність реформування інституціональної системи водокористування на землях водного фонду, шляхом імплементації нових інституціональних форм господарського освоєння водно-ресурсного потенціалу, орієнтованих на вирішення водних та сільськогосподарських потреб територіальних громад. Вони, зокрема, передбачатимуть встановлення партнерських відносин між державою та суб'єктами приватного підприємництва і забезпечать диверсифікацію джерел інвестування водогосподарських та водоохоронних проектів.

Ключові слова: *землі водного фонду, інвестиції, інфраструктура, децентралізація, водокористування, сільське господарство.*

В умовах ринкової економіки сільське господарство в Україні має особливо важливе значення. У вітчизняному агропромисловому комплексі формується близько 17% ВВП, він є одним з бюджетоутворюючих та експорторієнтованих секторів національної економіки.

Екологічно безпечний, економічно ефективний й соціально орієнтований розвиток агропромислового комплексу значною мірою залежить від стану й функціонування водогосподарсько-меліоративного комплексу, що займає певне місце в системі заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, оскільки є стабілізуючим чинником у виробництві сільськогосподарської продукції та дозволяє одержувати гарантовані врожаї, незважаючи на несприятливі природні умови, а отже, відігравати.

Ефективне аграрне виробництво є основою гарантування продовольчої безпеки держави, задоволення населення основними продуктами харчування в потрібній кількості та різного асортименту. Проблеми розвитку аграрного сектору, актуальні тенденції цінової світової кон'юнктури на продовольчі ресурси, недостатня увага держави до проблем галузі створюють передумови для виникнення кризових явищ у забезпеченні населення продуктами харчування. Посткризове відновлення економіки України потребує розвитку аграрного виробництва на інтенсивній основі, що дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни і гарантувати кожному можливість повноцінного раціонального харчування якісними та безпечними продуктами, а також реалізувати власні конкурентні переваги на світових ринках продовольства.

Нині в Україні площа меліорованих земель за високої їх продуктивності (через майже повну амортизацію гідромеліоративних систем і зниження культури землеробства) не має вирішального впливу на нейтралізацію ризику несприятливих погодних умов

і забезпечення населення країни продовольством. Це зумовлено насамперед з тим, що через відсутність фінансових коштів спостерігаються тенденції до відновлення екстенсивного ведення сільськогосподарського виробництва на меліорованих землях. Там, господарства «заощаджують» на добривах, засобах захисту рослин, якісному насінному матеріалі й поливах, що, у свою чергу, призводить не лише до низького рівня урожайності сільськогосподарських культур, але й до погіршення родючості ґрунтів у низці регіонів, вторинного засолення, заболочування й інших негативних явищ.

Як зазначається в «Стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2020 року» відновлення зрошення на площі лише півмільйона гектар призведе до потужного соціально-економічного розвитку не тільки регіону, а й всієї країни, а саме прийтиме:

- створенню нових робочих місць (до 100 тис.);
- збільшенню виробництва сільгосппродукції на 8–10 млн т щороку;
- збільшенню надходження до місцевих та державних бюджетів;
- розвитку інфраструктури та логістики (нові дороги, елеватори, виробничі потужності), а також залучення інвестицій [1].

Виходячи з наших досліджень на сьогодні обсяг як державних так і приватних інвестицій є недостатнім. Кошти, котрі щорічно виділяються з державного бюджету на поточний ремонт і відновлення меліоративних систем, дають можливість утримувати їх тільки на рівні мінімальних експлуатаційних вимог, але не вирішують проблеми в повному обсязі.

За даними Рахункової палати сума коштів, що виділяється державою на експлуатацію водогосподарського комплексу, в першу чергу меліоративних систем,

знаходиться в межах 0,95-1,2 млрд грн. по загальному фонду фінансування та 0,7-0,9 млн грн. по спеціальному фонду бюджетних програм. Більше 80% коштів загального фонду складає заробітна плата із нарахуваннями, а 65% загального фонду витрачається на оплату спожитої електороенергії. Таким чином на відновлення основних водогосподарських фондів направлялися дуже незначні державні кошти.

Наведені дані свідчать, що кошти, котрі щорічно виділяються з державного бюджету на поточний ремонт і відновлення водогосподарських систем, дають можливість утримувати їх тільки на рівні мінімальних експлуатаційних вимог, але не вирішують меліоративні проблеми в повному обсязі. Зокрема слід звернути увагу на те, що кошти на капітальний ремонт виділялися лише у 2010 та 2013 рр.

За нинішніх політико-правових і соціально-економічних умов отримати значні обсяги інвестиційних ресурсів значно проблематично, оскільки зона меліорації не є інвестиційно привабливою як для вітчизняних так і для агрохолдингів, а також і іноземних інвесторів, а тому активізація інвестиційної підтримки меліоративного сектору тісно пов'язана з необхідністю поліпшення інвестиційної привабливості комплексу і регіонів у цілому. Останнє дозволяє оптимізувати механізм функціонування меліоративного сектору регіональної економіки, стимулює впровадження сучасних зрошувальних технологій і будівництво ефективних систем дренажу й колекторів. При цьому активізація інвестиційної діяльності в розвитку меліоративного комплексу залежить насамперед від регіональної інвестиційної політики, сприятливого інвестиційного клімату, рівня інвестиційної привабливості меліоративних проектів, ступеня інвестиційного ризику та масштабів участі держави в інвестиційній діяльності.

Пріоритетними напрямками нарощення обсягів інвестиційного забезпечення потреб меліоративного сектору є:

- перегляд плати ставок за подачу води на зрошення сільськогосподарськими виробниками на основі коригування вартості послуг кожного місяця з урахуванням потреб за фактичними метеорологічними умовами поточного року;
- збільшення обсягів технічного обслуговування внутрішньогосподарських меліоративних мереж за кошти місцевих бюджетів й окремих сільгоспвиробників;
- реалізація протиерозійних заходів та робіт з рекультивації земель за рахунок коштів місцевих бюджетів у рамках відшкодування збитків від пошкодження сільгоспугідь та коштів сільгоспвиробників;
- реалізація проектів відновлення інфраструктури зрошеного землеробства та гідротехнічних споруд у меліоративній зоні на основі угод державно-приватного партнерства із суб'єктами аграрного підприємництва та фінансово-кредитними установами;

- підвищення вартості меліорованих земель та їх привабливості шляхом відновлення робочого стану меліоративних систем і забезпечення сприятливого для ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва гідрологічного режиму;

- виконання робіт за рахунок коштів асоціації водокористувачів щодо запровадження сучасних технологій водоенергообліку, інформаційно-обчислювальних систем планування зрошення та водорозподілу;

- перегляд ставок плати за подачу води на зрошення сільськогосподарським виробникам на основі коригування вартості послуг кожного місяця, урахуваючи водопотреби за фактичними метеоумовами поточного року;

формування планів освоєння коштів спецфонду бюджетних водогосподарських організацій, отриманих за надання платних послуг, щодо модернізації та реконструкції зрошувальних мереж [2].

Проте, враховуючи те, що міжнародні фінансові донори в нинішніх умовах займають вичікувальну позицію, необхідно законодавчо закріпити можливість передачі управління меліоративними системами місцевим органам влади і безпосередньо сільськогосподарським товаровиробникам, які найбільш зацікавлені у приватизації систем зрошення.

У країнах з ринковою економікою інвестування у гідромеліорацію здійснюють власники землі, землекористувачі та держава. Загальнодержавні об'єкти та об'єкти міжгосподарського значення будуються за рахунок державних субсидій та кредитів, перебувають на балансі державних підприємств і мають бюджетне фінансування. Внутрішньогосподарські об'єкти створюються за рахунок власних коштів фермерів, а також пільгових кредитів і бюджетних коштів.

Підвищити інвестиційну привабливість меліоративної галузі можливо за допомогою державної підтримки (надання субсидій, дотацій, фінансування державних цільових програм тощо), а також через зацікавленість інвестора у результатах сільськогосподарської діяльності на меліорованих землях шляхом створення міжгалузевих об'єднань підприємств, залучених у виробничий цикл з вирощування високорентабельних сільськогосподарських культур.

При цьому потенційними інвесторами можуть бути спільні приватні й державні підприємства. За оцінкою фахівців, до 2015 року у світі 17% населення обслуговуватимуться приватними або напівдержавними системами водопостачання.

Використання приватних послуг здійснюється як за допомогою простих контрактів, так і переходу окремих об'єктів інфраструктури цілком у приватну власність. У світовій практиці при залученні приватного капіталу використовуються різні форми договорів, зокрема на: надання послуг; надання послуг і ремонт потужностей; концесію, який вклю-

чає також здійснення інвестицій в водогосподарські об'єкти; довгостроковий контракт на будівництво або реконструкцію потужностей з подальшою передачею у власність чи спільне володіння об'єктами. Розподіл відповідальності і доходів між місцевими органами управління та приватними організаціями визначається формою контракту.

У найближчій перспективі органи місцевого самоврядування повинні забезпечити достатній обсяг інвестиційних ресурсів для поліпшення водогосподарської інфраструктури, яка обслуговує сільськогосподарські угіддя в меліоративній зоні.

Такими джерелами мають стати:

- інвестиційні ресурси сільськогосподарських підприємств, які активно працюють на меліоративних землях і використовують розпайовані угіддя;
- кошти місцевих бюджетів;
- інвестиційні ресурси іноземних підприємницьких структур, залучені на основі реалізації проектів спільного інвестування.

Одним із шляхів покращення ситуації в зазначеній сфері може стати поступовий перехід до децентралізації – процесу перерозподілу або розподілу функцій та повноважень від центрального управління на місця [3].

Відтак процес децентралізації, що триває в нашій країні, забезпечить реалізацію креативних, інноваційних, інвестиційних та ефективних програм через контроль громадянами державних програм на місцевому рівні.

Враховуючи те, що в зоні осушувальних меліораций у структурі виробників сільськогосподарської продукції домінують особисті селянські господарства, необхідним є їх об'єднання в неприбуткові організації для спільного використання та реконструкції гідротехнічних споруд. Найприйнятнішою формою таких організацій є обслуговуючий кооператив, мета створення якого – не отримання максимального прибутку, а об'єднання зусиль особистих селянських господарств для реконструкції внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд, які обслуговуватимуть угіддя учасників цього утворення. Тому саме кооператив має укладати угоду про отримання іпотечного кредиту під заставу земель спільно з гідротехнічними спорудами, які належать особистим селянським господарствам. Кінцевою метою є відновлення сприятливого водного режиму сільськогосподарського виробництва на землях особистих селянських господарств – учасників кооперативного утворення.

Література

1. Павленко О. Ми розпочинаємо безпрецедентний за своїми масштабами та економічним ефектом проект на Півдні України [Електронний ресурс] / О. Павленко. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248790170&cat_id=244276429
2. Хвесик М. А. Інвестиційне забезпечення сфери водокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій: сучасна практика, пріоритети та методи / М. Хвесик, В. Голян, І. Андросьук // Економіст. – 2014. – № 1. – С. 4–13.
3. Хвесик М.А. Інвестиційне забезпечення розвитку зрошуваного землеробства в Україні / М.А. Хвесик, Л.В. Левковська, В.М. Мандзык // Економіка АПК. – 2016. – № 3. – С. 5–14

References

1. Pavlenko, O. My rozpochynaiemo bezpretsedentnyi za svoimy masshtabamy ta ekonomichnym efektom projekt na Pivdni Ukrainy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248790170&cat_id=244276429
2. Khvesyk, M.A., Holian, V. & Androshchuk, I. (2014). Investytsiine zabezpechennia sfery vodokorystuvannia v umovakh pohlyblennia instytutsionalnykh transformatsii: suchasna praktyka, priorytety ta metody. Ekonomist, 1, 4–13.
3. Khvesyk, M.A., Levkovska, L.V. & Mandzyk, V.M. (2016). Investytsiine zabezpechennia rozvytku zroshuvanoho zemlerobstva v Ukraini. Ekonomika APK, 3, 5–14.

Рыжова Е.И., Мандзык В.Н.

Использование земель водного фонда в современных условиях

В статье рассмотрены проблемные вопросы управления и финансового обеспечения использования земель водного фонда Украины в условиях децентрализации власти. Установлено, что одним из препятствий на пути к децентрализации в Украине является отсутствие необходимого финансирования модернизации инфраструктуры земель водного фонда.

Доказана необходимость реформирования институциональной системы водопользования на землях водного фонда, путем имплементации новых институциональных форм хозяйственного освоения водно-ресурсного потенциала, ориентированных на решение водных и сельскохозяйственных нужд территориальных общин. Они, в частности, предусматривают установление партнерских отношений между государством и субъектами частного предпринимательства и обеспечат диверсификацию источников инвестирования водохозяйственных и водоохраных проектов.

Ключевые слова: земли водного фонда, инвестиции, инфраструктура, децентрализация, водопользование, сельское хозяйство.

Ryzhova K.I., Mandzyk V.M.

Use of land in a water fund in modern conditions

Abstract. The article deals with issues of management and financial support land use water resources Ukraine in terms of decentralization. It was established that one of the obstacles to decentralization in Ukraine is the lack of necessary funding infrastructure upgrades lands of water fund. The necessity of reforming the institutional system of water use on the lands of water fund, through the implementation of new institutional forms of economic development, water resources, focused on the water and agricultural needs of communities. In particular, they provide for the establishment of partnerships between the state and private enterprise entities and ensure diversification of investment water management and protection projects.

Keywords: ground water resources, investment, infrastructure, decentralization, water and agriculture.

Рецензенти:

Голян В.А. – д.е.н.

Левковська Л.В. – д.е.н.

Стаття надійшла до редакції – 26.05.2017 р.